

מסע ר' רחמים יוסף אופלטקה מירושלים למירון

(תרל"ו (1876)

נוסע זה יליד ירושלים היה, בנו של ר' יצחק אופלטקה, תלמידו של ר' משה סופר מפרסבורג, שעלה בשנת תקצ"ח (1838). והוא עודנו בחור, מפראג לא"י ונשא כאן אשה ספרדית, את נכדתו של ר' יעקב עייאש, ועמד אחר־כך בראש בית־הספר „דורש לציון“, שמיזג חכמה עם דרך ארץ והעמיד אלפי תלמידים מבין עדת הספרדים. הנוסע היה בימי המסע מורה ראשי בבית־הספר הזה, ואחרי מות אביו היה למנהל המוסד. הוא התענין גם בחקירת א"י והדפיס בענין זה מאמרים בעתוני א"י. נפטר בשנת תרס"ז (1907).

בקיץ של שנת תרל"ו ליווה את אמו, שנסעה בשיירה מירושלים למירון לל"ג בעומר. המסע, ברכיבה על חמורים, ארך עשרים וששה ימים, מיום ג' באייר עד יום כ"ח באייר. הנוסע נתעורר לתאר בספר את פרטי המסע „כי נדרשתי מאהובי הנודע למו ענין נסיעתי לתאר להם מצב אחינו בני ישראל ומספרם ומצב ארץ הקודש, ובתי הכנסיות ובתי המדרשות, ומהותם והנהגתם, ומפני כי עבודת הקודש עלי לא אוכל להשיב לאיש ואיש מענה, על כן אמרתי להציע לפניכם ידידים את אשר ראו עיני, וגם שמעו אזני מפי מגידי אמת אחרי הדרישה הראויה“.

הנוסע מתאר את המסע מירושלים לסבריה, דרך אל־פירה, שכב, ג'נין, זרעין, כפר חטיף, בפרוטרוט הוא מתאר את שכב, שבה מצא גם ישוב יהודי של שתיים־עשרה משפחות, ואת סבריה, שבה ישבו אז כאלפיים יהודים, מחציתם ספרדים ומחציתם אשכנזים. בסבריה השתתף בהילולא דר' מאיר בעל הנס בליל ט"ו באייר (פסח שני), מנהג שהותקן בזמן ההוא מתוך התקנאות בצפת, שיש לה הילולא דר' שמעון בן יוחאי בל"ג בעומר (י"ח באייר). בצפת מצא ארבעת אלפי יהודים „מרביתם מעדת האשכנזים חסידים“.

מקום עיקרי בתיאור המסע תופסות סבריה, צפת ומירון (סדרי העדות, סדרי הכוללים, בתי הכנסת ובתי־המדרש, הרבנים וראשי

העדה ומנהגי ההילולא במירון). הוא מספר מפי השמועה על הישוב
החקלאי בשפרעם ובפקיעין. בשפרעם היו אז עשרים משפחות יהודיות
ובפקיעין — שתיים־עשרה משפחות.

בחזרו לירושלים הלך הנוסע כצפת לעכו, שבה לא מצא אלא
כחמש־עשרה משפחות יהודים, מתפרנסים מיגיע כפם. הוא מסביר
את דלדול הישוב העברי בעכו בזה שהעיר חדלה לשמש נמל עיקרי,
זיפו וחיפה ירשנו את מקומה; מעכו נסע לחיפה בעגלה, שעשו מחדש
ההולכת על שפת הים ושהיתה שייכת למושבה הגרמנית שבחיפה.
את חיפה מצא הנוסע בראשית גשוגה, והוא הראשון המתאר
את הישוב היהודי המתהווה בה: „עדת ישראל שבקרבה גדלה בימים
האלה, כי ינהרו אליה יום יום, הנם כחיום ערך חמש מאות נפש.“
הוא מתפעל מהמושבה הגרמנית שבחיפה ומתפלל שגם היהודים
יצליחו בהתישבותם.

מחיפה נסע באנימקיטור ליפו, שבה מצא למעלה מחמש מאות
יהודים, רובם מערביים (יוצאי אפריקה הצפונית) ורק עשרים משפחות
אשכנזיות. מיפו הלך לראות את מקוה ישראל ולמראה „אחוזות גחלת
ישראל באדמת הקדש יסער בלבנו שמחה נגיל“. הוא רואה את מקוה
ישראל כסימן להבדל שבין „ימי החושך שחלפו לימי האור והחופש
האלה“.

לשם השלמת התמונה של הישוב היהודי בארץ מוסיף הנוסע
בסוף ידיעות קצרות על הישוב היהודי בחברון (שבע מאות נפש)
ובירושלים (למעלה מעשרת אלפי נפש).

יום ג' אייר יצאתי מן עיקר¹ ירושלים תובכ"א² בלוי³
אהובי ורעי, ה' ישמרם. ועזבתי את עיה"ק⁴ מקום מולדתי,
אשר לשמה וזכרה תאות נפשי, ובה שעשועי לבי בתוגת לבב
נסתרת, ואחזנו דרכנו בין רוכסי ההרים וכפרים רבים הבנויים
בשפועי החרים רמי הקומה, ואחר ג' שעות הגענו אל כפר
„בירי“⁵ (הוא בירי מקום ר' דוסתאי הנזכר בש"ס). שם ישבנו
לנוח מעט עם השיירת הגדולה מאחב"י⁶ ההולכים גם הם

1 עיר קודש ותהילה. 2 תיבנה ותיכנה במהרה בימינו אמן.
3 עיר הקודש. 4 אלצירה ע"י ראמאללה. 5 אחיזה בני ישראל.
6 עיר קודש ותהילה.

להשתטח עמ"ק⁶ חצדיקים זיע"א.⁷ וחנינו על מעין מים חיים
 תנוחן מימיו בכח גדול, מועטר משדות זרועות נחמדים למראה.
 שמה התפללנו מנחה וערבית בצבור, וכן ברוץ הדרך תלי"ת.⁸
 ושם ראיתי בית חריבה אשר האכרים יכנוה בשם "איכניסי",
 ר"ל: בהכ"נ.⁹ והיא בית גדולה בנויה ע"ג צמודי אבן (מי יגלה
 סתר הדבר הזה): אויר הכפר הנזכר קר עד מאד. משם אחזנו
 דרכנו בין ההרים והגבעות. ועל כללות הדרך אומר, כי רובה
 כגן ה' אילני. זית ועצי תאנה למכביר, חשתולים על שטח
 האדמה הברוכה הזאת. ושדות נטועות חטים ושעורים ותבואות
 שונות:

ובערך ב' שעות קודם עיה"ק שכס תובב"א באנו לכפר
 ענארתא אשר בהר אפרים (כנזכר ביהושע בסופו).¹⁰ אשר
 שם קבורת אלעזר בן אהרן הכהן זיע"א.¹¹ בתוך חצר רחב ידיים
 בגין יפה ומהודר מוצק חן בכל פנותיו, מעשה ידי הכותיים
 (שמרונים) המכבדים את הצדיק במאד. הציון הלז הוא בראש
 ההר נכח הכפר הבנוי בראש ההר השני, ועמק יבדיל ביניהם.
 ובתוך הכפר ציון קבורת איתמר וקבורת ב' זקנים מאותם
 שהיו בימי יהושע בן גון זיע"א. ומשם באנו לכפר בלא טא
 אשר החוק כמה צעדים מהכפר. שם מצבת יוסף הצדיק ובניו
 זיע"א. תוך חלקת השדה מקנת אביו יעקב אע"ה. והציון הלז
 הוא בהצר קטנה בה שני בתים זה לפנים מזה בלתי תקרה.
 שם נטוע גפן שעלהו לא יבול קיץ גם חורף (כפי מה שהגידו
 לי). ומשם באנו לעיה"ק שכס תובב"א.

שכס עיר עליזה קריה יפיפיה. גנות ופרדסים יכתירוה
 מסביב סביב, מעינותיה הרבים והמתוקים כזרם מים רבים
 ישטפו בכל רהובותיה, העיר בכללותה נאוה קודש, ארץ
 שוריה, ודשנה מבורכת מכל טוב. ועם כל הברכה הזאת אשר

6 על מקום קברי. 7 זכותם יגן עלינו אמן. 8 תהילה לאל יתברך.
 9 בית הכנסת, ואולם בערבית קוראים לבית כנסת "בניס", ובמלה "בניסה"
 הכוונה לבניסה ואכ"מ וזהי חורבה של כנסיה צלבנית מאמצע המאה ה-12
 לסמדתה הנוצרים. 10 יהושע כ"ד, ל"ג, ושם נקרא המקום נבעת פינחס.
 11 זכותו יגן עלינו אמן.

חלק לה היוצרי, שוממח היא משוב אחב"י מכל אה"ק: אצבע אלהים היא! בתוכה רק כשנים עשר משפחות ישראל, רוצם עניים ובעלי מלאכות. ואציע לפני הקוראים הנכבדים את גוי הארץ אשר בקרבה למפלגותיהם הידועים בשם: היהודים, ישמעאלים, והכותיים (הם השומרונים), אשר למקדש להם הר גריזים, אשר בעמק שפועו הוא מבנה העיר, בין הר גריזים והר עיבל כנודע.

היהודים המה בעוה"ר ¹² דלים ואביונים מכל תושבי הארץ, אין להם שם אחוזות נחלה. אף שכירות בית הכנסת לא תשיג ידם. בשנתנו זאת, לדאבון לב כל איש ישראל, תפס הגוי בעל החצר שני זוגות רמוני כסף, תכשיטי ס"ת ¹³ אשר להם ולא עוד זולתם, בעד סך 200 פראנק חוב שתי שנים שכירות בית התפלה. שוחט ומלמד תינוקות הוא ידידי החכם השלם ר' אברהם מרסיאנו הי"ו ¹⁴ מתלמידי בהמ"ד ¹⁵ דורש ציון יכב"ק, ¹⁶ אשר תלי"ת ראה פרי בעמלו כיתר בני גילו, לשמחת לבבנו ולב המחזיקים עמודי התורה בבהמ"ד הנזכר. השוחט הנז"ל יקבל חצי שכירותו מכולל ק"ק הספרדים הי"ו דפעה"ק ירושלם ת"ו, כי אין ידם משגת לשלם שכרו להשר"ב הנזכר אף כי השכירות הלא מצער היא. ואחרי שובי לשלום לפעה"ק ערכו לי כתב בקשה וחתומים בה כל יחידי הקהל, וליראת האריכות לא אעלה אותה ככתבה וכלשוונה. ותוכן שאלתם כי בקשו ממני להודיע במכתב גלוי לאחב"י שאל יעמדו מנגד צרתם בפעם הזאת, אשר היא הראשונה לשאלם עזר מאחב"י שבגולה, ולעזרם בנדבתם לפדות כלי הקדש מיד גוים לגוף חרפה מעל ישראל. ובטחתי בלב אחב"י המלא חגינה כי יחוסך וירחמו עליהם בעין חמלה. ולדאבון לבי עוד אודיע להקוראים מתוקף דלות העדה הזאת, כי ביום ראשון הלכתי בעשרה מישראל להשתטח על קברות שוכני עפר, ונשתטחתי על קבר מר זקני כמוהר"י ¹⁷ עייאש ז"ל (אשר אחר כמה שנים שגר פעה"ק רגלוהי ערבין ליה והיתה כ"מ ¹⁸ בשכם יום ד' אלול

¹² בעונותינו הרבים. ¹³ ספר תורה. ¹⁴ ה' ישטרהו ויצילה. ¹⁵ בית המקדש. ¹⁶ יכוננהו בצדק. ¹⁷ כבוד מורנו הרב ר' יעקב. ¹⁸ כבוד מנהגתו.

התרג. ולאפס פנאי לא יכולתי להתחקות על שארית מצבות אשר סיפרו לי. כי יש מזמן ק' שנה) וראיתי כי בה"ק¹⁹ של העדה אין בו מקום עוד לאחוזת קבר, ורצו לספח אליו חלקת שדה סמוכה לו. מחירה בעד סך 300 פראנק. ואהה! מאין יבוא צורם לשלם אף רבע מהסך הנזכר, כי בהעדה הזאת העוני ישלוט בה שלטת. ומדי ספרם לי את זאת, דמעותם תרדנה על לחייהם. ובני מיצי רותחו כבשר בקלחת. ואשרי איש יטה און לקול שועתם לגמול חסד עם המתים והחיים. אנא ה'! הושיעה ימינך ורחם על מחבקי עפרות אדמת הק' שהנחלת לעם בחרת כ"ר.²⁰

הישמעאלים רובם סוחרים ובעלי מלאכות, חרוצים במלאכתם יותר מהישמעאלים שכנינו, ואולם בכללות הנהגתם ומצב המוסרי גורל אחד למו, ואין במה להאריך אודותם. הכותים, הנקראים שומרונים, הגם כי לא לנו הם, לא יכול יוסף²¹ התאפק להודיע לאחבי אפס קצת ממנהגם בענין דתם ואמונתם, אשר נודעו לי מפי ראש עדתם האדון יעקב הקאהן.²² — — — השמרונים רובם עשירים בעלי מקנה וקנין. וגם מדות טובות להם. שומרים דת ישראל (לפי דעתם) בלי דעת ותבונה. שומרי שבת המה. נר לא ידליקו בליל שבת משום לא תבערו אש ביום השבת. ובחושך ידמו! ביום השבת נקראתי לבית תפלתם המתפללים תפלת שבת בחצי היום. מהכנסם לבית התפלה יתעטפו במעיל לבן המוכן לכל אחד שם ויתפללו מתוך סדורים כתובים עברית. באמצע התפילה יכנס הכהן שלהם לאוהל אשר הוא בירכתי הבית פנימה, ומוציא משם ספר תורה ביראת הכבוד, כתוב על עור בכתב עברית, ועליו ג' רמוני כסף, ומראהו לעם, ונופלים על פניהם ואומרים: כי שם ה' אקרא וכו',²³ ושירת הים²⁴ וברכת כהנים ועוד דברים אשר לא יכולתי להבינם, מפני הברת מבטאם הורה לנו. כי כל קריאתם הברת „פתח“, והגימל יבטאו אותו

19 בית הקברות. 20 כו יחי רצון. 21 הוא הסחבר. 22 הוא יעקב
 23 אחר בן שלמה הכהן, שהיה כהן גדול בשנות 1874—1918. 24 דברים
 כ"ב. כ"י. 24 שמות ט"ו.

„שימל“ בהברת האכרים שבארץ, מנצפ“ך²⁵. אין להם. אחר-
גמד תפילתם ילמדו סדר השבוע ע“פ סדרם. את בניהם ימולו.
לח' ימים. הנדה תשב במקום מיוחד כל שבעת הימים לבד.
נותנים מתנות כהונה, מעשר ומחצית השקל פעמים בשנה
להכהן. קרבן פסח מקריבין בהר גרזים עד היום. למת לא
יטמאו, וע“י גוים יקבר כל מת להם. ושמעתי שנוהרים מאד
מאכילת בשר בחלב, לא כהקראים. מקבלים את איש ישראל
בספ“י²⁶ (ה' יראה ללבב) ואינם שונאים לישראל בקדם.
ושמעתי מעט“ר כאמור“ר נ“י²⁷ ששמע ממגידי אמת, כי בשנת
תקצ“ב²⁸ שכבש השר הגדול איברהים פאשא את סוריא,
בבואו לשכם שלח אתריהם לחקור מבטן מי יצאו ועל איזה
דת יתיחסו, והשיבו, כי מורע ישראל המה, ודת משה מורשה
גם להם. ושחק עליהם באומרו: כי הלא ישראל הם פזורים
בד' כנפות הארץ עם רב (כן ירבו) ואתם מקובצים במבוי
אחד. וגזר עליהם שאם יעידו עליהם גדולי ישראל שאחיהם
המה, הנה מה טוב, ואם לאו, או ימירו דתם בדתו או יבערם
מן הארץ. וע“י השתדלות אילי הארץ לגדולי ישראל שהיו
שמה, אז קיימו דבריהם, וחלצו ממות נפשם. ועל יד הגמול
הטוב הזה יכסו שנאתם במשאון, ואותות אהבה יתור על
פניהם. ספירת העומר יספרו ממחרת שבת בראשית, כהקראים.
ושארית ענינים שונים אשר יחפוץ הקורא לדעתם בחקר דת
השומרונים ידרשם מעל ס' „כרמי שומרון“.²⁹ תוך העיר פנימה
לא מצאתי דבר הפץ עתיק יומין, להגישו למנחת בקורת
להחוקרי ארץ, זולת בית אחת גדולה תוך גינה אחת, הנקרא
„אל כאדרה“, בנין קדום, ואומרים כי קבלה בידם ששם היה
מקום תפלת יעקב אע“ה.³⁰

וקודם אשים קץ לדברי באודות העיר הזאת, אסיים בתודה

²⁵ אותיות סופיות ק' ו' ז' ח' ד'. ²⁶ בספר פנים יפות. ²⁷ מעמרת
ראשי כבוד אדוני אבי מורי ורבי נרו יאיר. ²⁸ 1831—1832 לספירת
חנוצרים. ²⁹ מאת רפאל קירלכיים, פרינקפורט-דמיין, תרי“א. ³⁰ אבינו
על-יו השלום. הוא נאסע אל-כ'צ'רא, מסגד שנבנה במאה ה' 18 לספירת
חנוצרים, ולפי המסורת השומרונית היה מקודם בית גנסת שלהם.